

Anıların Aydınlığında Profesör Osman Okyar

Ahmed Güner Sayar*

17 Nisan 2002 tarihli günlük bir gazetede çıkan bir ölüm ilânı ile değerli dostum Profesör Osman Okyar'ın vefatından haberdar oldum. Elimde gazete, hafıza kaydımın bana ikramı olan anılar destesinden Osman Okyar ile alakalı olanlar, o an içinde çözüldü ve ilânındaki şu satırlarla bütünleşti:

Vefat

Merhum Ali Fethi Okyar ile merhume Fatma Galibe Okyar'ın oğulları, merhume Fatma Nermin Kırdar'ın ağabeyi, Ali Fethi Okyar'ın babası Osman Fethi Okyar 16 Nisan 2002 günü Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 18 Nisan 2002 Perşembe günü öğle namazını takiben Teşvikiye Camii'nden kaldırılacaktır.¹

I

Benim Osman Okyar ismiyle ilk karşılaşmam İ.Ü. İktisat Fakültesi'ndeki öğrencilik günlerimde oldu. Sahaflar Çarşısı'nda yerlere serilen veya tezgâhlarda sergilenen kitaplar arasında Osman Okyar'ın doktora çalışması olan ince hacimli bir kitap dikkatimi çekmişti: *Neoklasik Teori'den Keynes'e* (İstanbul,

1954). Daha sonra o yıllarda pek zor bulunan Kenneth E. Boulding'in *İktisadî Tablil: Fiyat Teorisi* (İstanbul, 1957)'ni Osman Okyar tercüme etmiş, bir "Önsöz"le Boulding'in bu eserini Türk okurlarına tanıtmıştı. Biri telif diğeri tercüme ile Osman Okyar ismi daha o yıllarda, talebelik günlerimde kafamdaki yerini almıştı. Daha sonra Birmingham Üniversitesi, ekonomi bölümünde yüksek lisans çalışmalarımı sürdürürken *Economic Journal*'in birkaç yıl önceki sayılarını karıştırırken bu saygın derginin 1965 yılında yayınlanmış bir sayısının ilk yazısı, "The Concept of Etatism"² in Osman Okyar'ın kaleminden çıktığını gördüm.² Belki ilk kez bir Türk iktisatçısının yazısı bu mühim iktisat dergisinde yer alıyordu. Doğrusu Osman Okyar ismi ile iftihar ettim.

Akan yılların beni kendisine dost yapacağını elbette bilemezdim. Aziz dostum Yusuf Mardin anılarını dile getirdiği kitabı *Kocataş Yalısı Anılarım*'ı yazmayı İngiltere'de tamamlamış, ancak bu eserinin İstanbul'daki basımını, tashihlerini, nihayet Türkiye'deki bazı dostlarına ulaştırılmasını benden rica etmişti. Osman Okyar onun yakın dostları arasındaydı. Aslında kitabın tashini yaparken Osman Okyar ve

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ *Hürriyet*, 17.04.2002

² O. Okyar, "The Concept of Etatism", *The Economic Journal* vol.75, (1968), s.98-111.

ailesini Yusuf Mardin'in kaleminden daha da yakından tanımak imkânına kavuşmuştum.

Yusuf Mardin merhumun şiir dolu kaleminden çözülen anılar yumağındaki Osman Okyar'ı tanımak daha sonra tanışacağım Osman Okyar'la kuracağım dostluk bağıını çok önceden kurmuştu. Görüşmelerimiz bu dostluğun pekişmesine katkıda bulunmuştu. Sözü Yusuf Mardin'e bırakalım ve onun kaleminden Osman Okyar'ı tanıyalım:

"... Fethi Bey'in oğlu Osman Okyar (ki Hacettepe Üniversitesi İktisat Profesörü ve aynı zamanda Ereğli Demir ve Çelik İşletmeleri Yönetim Kurulu başkanıdır) 23 Aralık 1917'de Kadıköyü'nde büyük babasının köşkünde dünyaya geliyor. Fethi Bey Malta'ya sürüldükten sonra Galibe Hanım 13 Haziran 1919'da doğan kızları Nermin ile beraber Osman da yanında olmak üzere Nişantaşı'nda bir apartmanda kalıyorlar."³

Bu satırlar bizi, hiç şüphesiz, Osman Okyar'ın hayat hikâyesinin başlangıç noktasına çekmektedir. Babası M. K. Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Ali Fethi Bey'dir. Onun askerlik kariyeri ve siyasetle kurduğu yakın ilginin tesbitinden, bugün için, mahrumuz. Fakat Atatürk'le kurduğu yakınlık onu Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk başbakanlarından biri yapacaktır. Annesi ise Hariciye Umûr-ı Şehbenderî müdürü İsmail Hakkı Bey'in⁴ kızı Fatma Galibe Hanım'dır. Osman Okyar bu büyükbabası İsmail Hakkı Bey'in Kadıköy'deki köşkünde dünyaya geliyor. Galatasaray Lisesi'nden mezuniyetine kadar geçen hayat hikâyesine dair bilgilerden mahrumuz. Sadece baba dostlarından mühim bir tarih filozofu A. J. Toynbee otobiyografik çalışmasının

birkaç Türk dostunu anlattığı bölümde Ali Fethi Bey'den bahisle sözü onun oğlu Osman'a getirir. Toynbee'i dinliyoruz:

"... Fethi'nin oğlu Osman babasının ve benim kuşağımdan sonra benim herhangi bir milletten en fazla değer verdiğim dostlarımdan biridir. Osman'la ilk karşılaşmam ebeveynlerinin evinde 1923'de oldu."⁵

Onun liseden mezuniyeti öncesine ait bazı bilgileri Yusuf Mardin Bey'in anı kitabında bulmak mümkündür. Mardin'in çocukluk ve gençlik yıllarının geçtiği Büyükdere'deki Kocataş Yalısı'na Okyar'ın ilk gelişi 1930 yılındadır. O tarihte 12-13 yaşındadır ve Yusuf Mardin'in gözlemlerine göre "her şeye hayret eden, şaşkıncu bir hayranlıkla ya da tiksintiyle karşıla(maktadır)"⁶ Bu tarihten birkaç yıl sonra, 1936 Ağustosunda Kocataş Yalısı'na gelen Osman Okyar burada annesi ve kız kardeşi ile birkaç gün kalırlar. O günlerin hatırasını Yusuf Mardin'den öğreniyoruz:

"... O çocuk gitmiş, yerine düşünceli, fikir yönünden zihni biraz dalgın bir feylesof gelmişti. Ama Osman'da gelişen sosyal bir yön vardı. İnsandan kaçan o çekingen hali artık kalmamış, tamamen sosyeteden hoşlanan bir salon adamı olmuştur... O zamanlar zihnimde Osman'ı daima bir büyükelçi olarak tahayyül ederdim. Uzun boyu, düzgün yüz çizgileri, sevimli ve gönül alıcı konuşmaları, nezaketi, güçlü dil bilgisi ve babasından tevarüs ettiği memleket sevgisiyle yurdumuzu yabancı ülkelerde ne kadar başarıyla temsil edebilirdi. Ama nedense kariyer akademisi yeğledi. Bunda haklıydı da."⁷

Yusuf Mardin de bu tevcihinde haklıdır. Zira daha Galatasaray Lisesi'nden mezuniyeti ertesinde Osman Okyar'a "biraz dalgın bir feylesof" hali ağır basmıştı. Bu halin onu

³ Y. Mardin, *Kocataş Yalısı Anıları*, (İstanbul, 1988), s.62-63.

⁴ Cf, Mes'ud Cemil (Tel) *Tanburi Cemil'in Hayatı*, (İstanbul, 2002), s. 184. "Münih Başkonsolosu İsmail Hakkı Bey" (Y. Mardin, *ibid*, s.62).

⁵ A. J. Toynbee, *Acquaintances*, (London, 1967), s.239.

⁶ Y. Mardin, *op. cit*, s. 161.

⁷ *Ibid*, s. 162.

ekonomi okumaya itmesi şaşırtıcı olmamalıdır. Ancak bu doğru seçimin ardında babası Ali Fethi Bey'in yol gösterici teşvikleri de bulunmaktadır. Profesör Erdal Türkkan'ı zikrediyoruz:

"...1920'lerde Ali Fethi Okyar Malta'da sürgün iken J. M. Keynes'in *The Economic Consequences of Peace* adlı eserini tesadüfen elde edip okumak fırsatını bulur. Versay Anlaşması'nın iktisadî sonuçlarını analiz eden bu eseri çok beğenen Fethi Bey artık bir Keynes hayranıdır. Bu eser onun iktisat bilimine olan ilgisini de artırır. Öyle ki 1924'lerde bu eseri Türkiye'ye tercüme ederek bastırır. Böylece, Osman Okyar ilkokula başlamadan önce, onun bir iktisatçı olarak yetiştirilmesi konusundaki karar da alınmış olur.

Daha sonra olaylar hep Fethi Bey'in Keynes hayranlığını ve iktisat bilimine olan ilgisini artıracak yönde gelişir... Keynes'in "Genel Teorisi"nin yayınlanması, Fethi Bey'in Londra'ya sefir tayin edilmesi, nihai kararı kolaylaştırır. Keynes'in Cambridge'de ders vermesi Okyar'ı da oraya yönlendirir."⁸

O yıllarda, 1935'lerde, Fethi Okyar Londra büyükelçisidir. Oğlu Osman'ı ekonomi tahsili yapması için İngiltere'ye çağırır. Bir yıl İngiltere'de İngilizce ve Lâtince okur ve 1937-1938 akademik yılında Cambridge Üniversitesi King's College'a kabul edilir. Dönemin büyük iktisatçılarından talebesi olur. A. C. Pigou, G. Shove, J. M. Keynes, D. H. Robertson, R. Kahn, J. ve E. A. G. Robinson'dan dersler okur. İngiliz eğitim sistemi gereği üniversite tahsili sırasında ilk yıl birbir ders yaptığı hocası (tutor) G. Shove idi. Daha sonraki yıllarda R. Kahn onun hocası oldu.⁹ Son sınıfta J. M. Keynes'den "How to

Pay for the War" dersini almıştı.¹⁰ Cambridge'den 1940 yılında mezun oldu. Yusuf Mardin'in haklı tevcihiyle "Cambridge Üniversitesi'nden birinci dereceden iktisat diploması alabilmek her babayığidin kârı değildi."¹¹ Osman Okyar'ın sözleriyle:

"...1940 Haziran ayında, girdiğim mezuniyet sınavlarında 100 öğrenci arasında iki öğrenci ile birlikte en üst dereceye (First Class Honours) lâyık görüldüm. Bu haberin, eğitimimi borçlu bulunduğum babamı ne kadar sevindirmiş olduğunu hatırlıyorum. Ankara'dan çektiği bir telgrafta hislerini ifade ediyordu. Aldığım iyi derece, mensup olduğum King's College tarafından takdir edilerek 115 sterlinlik bir ödül bana verildi. Bu ödüle lâyık bulunduğumu bana bildiren mektup Keynes tarafından imzalanmış, mektubun altında el yazısı ile, tebriklerini ifade etmiş ve ülkelerimiz için saadet dileklerini ilâve etmişti. Mektup hâlâ bende saklıdır."

1942 yılında intisab ettiği Dış İşleri Bakanlığı'ndaki görevi onu pek tatmin etmedi. 1943'te Türkiye'ye döndü ve askerlik görevini 1946'da tamamladı. O yıl İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde akademik hayata geçti.¹² Steven Runciman'ın, Cambridge'den mezuniyeti sonrası Türkiye'ye dönüşünü değerlendirirken Osman Okyar'dan "Türkiye'nin önde gidecek olan iktisatçılarından biri olarak"¹³ bahsetmesi elbette sebepsiz değildir. Cambridge'de dö-

¹⁰ Cf, A. G. Sayar, *Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F. Ülgener*, (İstanbul 1998), s. 105, dn.1.

¹¹ Y. Mardin, *op.cit.*, s. 162.

¹² Cf., İ. Tanyeri, *Profesör Dr. Osman Okyar ve Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü*, *op.cit.*, sayı.1-2, (1985), s.1. "Askerlik sırasında babasının öğütlerini yeniden sakın kafayla düşünür ve dönüşünde, Üniversite'ye girmeye karar verir" (E. Türkan, *op.cit.*, (1985), s.9).

¹³ S. Runciman, *A Traveller's Alphabet*, (London, 1991), s. 68. Ünlü tarih filozofu A. J. Toynbee de ondan "seçkin bir iktisatçı olarak bahsedecektir" (*op.cit.*, s. 239).

⁸ E. Türkkan, "Batılı Anlamda Bir Bilim Adamı: Osman Okyar", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sayı 1-2, (1985), s. 9.

⁹ Cf, O. Okyar, "Keynes Okulu ve Türkiye" (yayınlanmamış notlar) Bk. Ek II.

nemin büyük ustalarının öğrencisi olması önünü açmıştı. Cambridge'in ünlülerini aratmayacak bir büyük iktisatçının, Umberto Ricci'nin İktisat Fakültesi'nde asistanı oldu.¹⁴ Ne var ki Ricci'nin onun asistanlığa başlamasından bir müddet sonra, 1946 içinde, Mısır'a gitmesiyle birlikte Fritz Neumark'la çalışmaya başladı. Neumark'ın nezaretinde "Neoklâsik Teoriden Keynes Teorisine" başlıklı doktora tezini 1947'de tamamladı.¹⁵ Tezinden bir bölümü "Neoklâsik Teoriyle Keynes Teorisinin Karşılaştırılması" adıyla bir makale olarak Fakülte dergisinde yayınlandı.¹⁶ Söz konusu doktora tezinin kitaplaşması ise 1954 yılında gerçekleşti.

Doktora çalışmaları devam ederken kaleme aldığı kitap tahlil yazıları da Fakülte dergisinde çıktı. Onun kaleminden çıkan bu tahlil yazıları ve doktora teziyle Osman Okyar'ın Keynes iktisat düşüncesinin ülkemiz fikirler fidanlığına taşınmasında mutavassıt (middle-man) olarak önemli bir intikal kanalı oluşturduğu bir gerçektir. Nitekim Keynesgil iktisatla azgelişmişlik olgusunu ele aldığı "La Théorie Keynesienne et l'Economie Sousdéveloppée" başlıklı yazıda Keynesgil fikirleri gelişmekte olan bir ülkeye taşımak kadar bu düşüncelerin azgelişmiş ülkelerde uygulanması halinde işsizliği artıracığını ileri sürmüştür. Fransız iktisatçı F. Perroux'un teşvikiyle kaleme aldığı bu yazı 1952 yılında *Economie Appliquée* dergisinde yayınlandı.¹⁷

¹⁴ Cf., E. Türkkan, *op.cit.*, (1985), s. 9.

¹⁵ Cf., A. G. Sayar, *op.cit.*, s.105, dn. 1. Ayrıca bk. E. Türkkan, "Liberal Bir Bilim Adamı: Prof. Dr. Osman Okyar", *Piyasa*, No.2, (2002), s. 109. Y. Mardin'e göre O. Okyar doktorasını 1948'de tamamlamıştır. (Cf., *op.cit.*, s. 162).

¹⁶ *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt. 10, (1948-1949), s. 97-121.

¹⁷ Profesör E. Türkkan'ın, bu makalesi ile "Osman Okyar'ın iktisadî düşünce tarihine 'Keynes teorisinin gelişmekte olan ülkelere uygulanamayacağını ortaya atan adam' olarak geçmesini sağlar" (*op.cit.*, (1985), s. 10) iddiası, bu alıntı içinde onun da iktibas ettiği kısım ile birlikte, tartışmaya açıktır. Zira

Perroux'un teşvikleri sürececek ve Osman Okyar bu doğrultuda bir makale daha kaleme alacaktır: "La Theorie de Trois Secteurs et l'Industrialisation de la Turquie". Bu makale de aynı dergide yayınlanacaktır.

Hiç şüphesiz bu neşriyat dalgasının Osman Okyar'a çağdaş Türk iktisat düşüncesinde bir yer vereceği muhakkaktır. Fikirler dünyamızın Keynes'le tanışmasında Osman Okyar'ın önemini altı çizilmişti. Bu bağlamdaki kendi konumunu ise şu sözlerle açıklamıştı:

"...Keynes teorisinin Türkiye'ye girişinde katkımın ne olduğu hakkında kesin bir sözüm olmamakla beraber... Keynes hakkında Türkçe'de etraflı bir araştırma yapan ilk akademisyen olduğumu söyleyebilirim."¹⁸

Okyar'ın doktora tezi hocası Neumark Türkiye anılarını dile getirdiği kitabı *Boğaziçi'ne Sığınanlar*'da "Keynes doktrinlerinden esinlenerek 1936'dan beri alt üst olan iktisat biliminin ilerlemesini takip etme... imkânları bulabilmişim"¹⁹ diyorsa da onun bu vadide kendisini haklı çıkaracak bir yayınının olmadığını söyleyebiliriz. Osman Okyar ise hocasının bu bağlamdaki gayretini şu sözlerle dile getirmişti:

"...(Neumark) Keynes Teorisine ilgi gösteriyor ve Türkiye'ye girmesini istiyordu... Doktora mevzuunu seçerken beni Keynes ile ilgili bir konuya iten o oldu."²⁰

Gerçek şu idi. J. M. Keynes 1936-1948 yılları arasında Türk iktisat düşüncesinde,

Hintli iktisatçı V. Raco da 1952 yılı Şubat ayında *Indian Economic Review*'de yayınlanan mühim makalesi, "Investment, Income and Multiplier in an Underdeveloped Economy"de benzer sorulara ışık salmıştı.

¹⁸ O. Okyar, "Keynes Ekolü ve Türkiye", (yayınlanmamış notlar), Bk. Ek. II

¹⁹ (İstanbul, 1982), s. 160.

²⁰ O. Okyar, "Keynes Ekolü ve Türkiye" (yayınlanmamış notlar) Bk. Ek II

hususiyile İ.Ü. İktisat Fakültesi hocaları tarafından tanınmıyordu.²¹ Osman Okyar'ın Keynes'le alâkalı doktora tezinden sonra, 1948'de Türkiye'ye dönen Sabri F. Ülgener'in de Keynes düşüncesinin fakülte müfredat programına alınmasında gayretleri görülmüştür. Ülgener'in bu bağlamda üstlendiği rolü burada belirtmek gerekiyor.²²

Bu defa Osman Okyar'ı hocası F. Neumark'tan dinleyelim:

"...Atatürk'ün eski adalet bakanlarından ve büyükelçilerinden Fethi Okyar'ın oğlu olan Osman bana gelmeden önce İngiltere'de eğitim görmüştü ve günümüze kadar da İngiliz-Amerikan üniversite hayatına bağlı kaldı. Okyar, özellikle uluslararası iktisat politikası konusunda iyi bir uzman ve... sıcak bir içtenlik ve kibarlık sahibidir."²³

Gerçekten de Osman Okyar İ. Ü. İktisat Fakültesi'ndeki akademisyenler içinde "sıkı dostluk ilişkileri kurulabilen iş arkadaşım" tevcihinde bulunduğu bir kimseydi.²⁴ Doktorasını tamamladıktan sonra Neumark ona "doçentlik tezini millî gelir konusunda yapmasını önerir."²⁵ Tezinin olgunlaşması için Cambridge'e giden Okyar burada istatistikçi Richard Stone ile çalışmıştır.²⁶

"Millî Gelir" başlıklı tezle 1952 yılında doçent oldu.²⁷ İ. Ü. İktisat Fakültesi'ndeki hayatını 1957 yılına değin sürdürdü. Bu meydana 1957-1958 akademik yılında Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde misafir profesör olarak bulundu. Yurda dönüşü ile birlikte CHP Araştırma Bürosu Başkanlığına

getirildi. Bu görevinde 1964 yılına kadar kaldı. 1961-1962 akademik yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde öğretim üyesi oldu. Bu meydana Ankara'da bir dizi bürokratik görevleri üstlendi. 1961-1964 yıllarında Devlet Plânlama Teşkilâtı danışmanlığı; 1961-1965 yıllarında Merkez Bankası yönetim kurulu üyeliği; 1962-1965 yılları arasında ise Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği danışmanlığında bulundu.

1964 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde profesörlüğe atandı. Aynı yıl Erzurum Atatürk Üniversitesi rektörü oldu. Bu görevini 1967'ye değin sürdürdü.²⁸ Erzurum'dan Ankara'ya dönen Osman Okyar o yıl Hacettepe Üniversitesi bünyesinde kurulan "Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi"nin kurucu dekanı oldu. Profesör Turgut Tan'ı zikredecek olursak:

"... Gerçekten de Prof. Dr. Osman Okyar, 1968'de Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi(nin)... temeline ilk harcı koyanlardan biridir. Gerek Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesinin kurucu dekanı olarak, gerekse İktisat bölümünün başkanı olarak Fakültemizin kuruluş gelişmesinde büyük katkıları olmuştur."²⁹

Akademik kariyerini emekli olacağı 1985 yılına değin burada sürdürmüştür. Bu meydana, 1972'de bir sömestir misafir profesör olarak Columbia Üniversitesi'nde bulundu.³⁰ 1982 yılında da Ereğli Demir ve Çelik İşletmesi'nin başına getirildi. Osman Okyar'ın sayısı altmışın üzerinde çoğu yabancı dillerde kaleme alınmış makalesi vardır.³¹

²¹ O. Okyar ile İhsaniye'de 2. I. 1997 günü sohbetimizden

²² Cf., A. G. Sayar, *op.cit.*, s. 103-105

²³ F. Neumark, *op.cit.*, s. 98.

²⁴ Cf., F. Neumark, *ibid.*, s. 128.

²⁵ E. Türkkan, *op.cit.*, (1985), s. 9.

²⁶ Cf., *ibid.*

²⁷ Cf., I. Tanyeri, *op.cit.*, s. 1 ve E. Türkkan, *ibid.*, Osman Okyar yayınlanmamış notlarında 1951 de doçent olduğunu kaydetmektedir (cf., Bk. Ek.II)

²⁸ A. J. Toynbee, otobiyografisinin yayınlandığı 1967 yılında Osman Okyar'dan bahsederken "Şimdi yeni kurulan Erzurum Üniversitesi rektörüdür" demektedir (*op.cit.*, s. 239)

²⁹ T. Tan, "Önsöz", *op.cit.*, sayı 1-2, (1985), s.5

³⁰ Cf., *ibid.*

³¹ Kısa çizgileri içerisinde Osman Okyar'ın hayat hikâyesi için bkz. Y. Mardin, *op.cit.*, s. 62; 162-163; E. Türkkan, *op.cit.*, s. 109. Bilimsel makalelerinin bir dökümü için bk. I. Tanyeri, *op.cit.*, (1985), s. 3-8.

II

Yukarıda kısa çizgiler içersinde belli durak noktalarını vurgulayarak resmetmeye çalıştığımız Osman Okyar'ın hikâyesi onu bize iktisatçı kimliğiyle sunmaktadır. Böylesi bir resimleme ise gayet doğaldır. Zira iktisat tedrisatını Cambridge'de 1930'ların iktisat düşüncesinin çalkantılı ortamında büyük ustaları sinesinde toplamış bir eğitim kurumunda tamamlayan Osman Okyar'ın iktisatçı kimliğinin, daha sonra İ. Ü. İktisat Fakültesi'nde akademisyen olarak pekişmiş olması onun bilinen ve takdirle anılan yönüdür. Entellektüel çapının onu iktisat teorisinin dar kapsamlı ahistorik alanından alıp akan zamana (historical) taşıyacağı açıktı. Osman Okyar akan zamana, tarih araştırmalarına açılırken baba mirası olan yakın tarihe, onun insanlarına ve olaylarına yakın ilgi duydu. Buna iktisat tarihine duyduğu yakınlığı da katmak gerekiyor. Hususiyle Türkiye iktisat tarihine beslediği alâkanın arka plânını göstermesi bakımından Profesör Türkkan'ın yazdıklarını zikretmeliyiz:

"... Okyar'ın tarihe yakın ilgi duymasında birkaç kişi özellikle etkili olur. Bunlardan birisi Okyar'ın askerlik arkadaşı H. İncalçık'tır... Okyar İncalçık'ın yaptığı çalışmalarından etkilenir ve bir iktisatçının Türk iktisat tarihinin gelişmesine önemli katkılarda bulunabileceğini görür."³²

İktisat tarihine ilişkin editörlüğünü yaptığı kitapların ortak dili Okyar'ın tarihin sürükleyişi içerisinde Osmanlı ekonomisine ve Cumhuriyet'e uzanan mirasına karşı hassasiyetini göstermiştir. 1975'de yayınlanan *Türkiye İktisat Tarihi* onun editörlüğünde çıktı. Bunu 1980'de H. İncalçık'la birlikte yayına hazırladığı *Social and Economic History of Turkey (1071-1920)* izlemiştir. Bu iki yayının sahasında ciddi boşluklar dolduran araştır-

malar içerdiğine işaretle yetinelim. Bilhassa ikinci toplama eserde çıkan "Ottoman Economic Growth in the 16th Century" başlıklı makalesi ile Osman Okyar iktisat tarihimize duyduğu ilgiyi somutlaştırmıştı. Elbette bu makalesini diğerleri izleyecekti. Nitekim, 1979 Ağustosunda Ankara'da toplanan uluslararası bir kongreye sunduğu "The Role of the State in the Economic Life in the 19th Century" başlıklı tebliğini 1980 Aralık ayında Haifa'da sunduğu şu tebliği izlemiştir: "Economic Growth, Investment and Technological Change in the Ottoman Empire". Liste tamamlanmış değildir. Ancak bu tebliğleri onun iktisat tarihinden aldığı güçle yakın dönem siyasal tarihimize geçişinde işaret, hatta atlama taşları olarak görmekte bir beis yoktur.

Osman Okyar iktisatçılığını iktisat tarihçiliğinden hareketle taçlandırarak macerayı 'tarih'te, hususiyle yakın dönem tarihimiz içinde buldu. Babası Ali Fethi Bey'in İttihatçılığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve ertesinde üstlendiği mühim görevler, özellikle Cumhuriyet'in erken döneminde partileşme sürecinde Serbest Fırka olayı... Bütün bu siyasal hadiselerin bilinen yönleri ve perde arkaları Osman Okyar'ı reddedemeyeceği, dahası düşüncesiyle yoğuracağı, kalemle tespit edeceği bir baba mirasını işlemeye itmiştir. Babasından gelen dost halkasını seven ve sıcak insanî yönüyle onun genişlettiğinden şüphe etmiyoruz. Dostların hatırası da onun işleyeceği malzemeye katkı sağlamıştır.

Onun gerçekten de gıpta edilecek dost halkası sadece Türkler'den ibaret değildi. Batılı dostlarından kişisel anılarını kaleme alanlar Osman Okyar'a saygı dolu ifadelerle yüklü üçbeş satırı ona ikram etmekten kendilerini alamamışlardır. Bunların başında A. J. Toynbee ve S. Runciman gibi şöhretli tarihçiler gelmektedir. Okyar'ın yabancı iktisatçılardan da dostları olmuştur. F. Neumark, F. Perroux, R. Stone, Z. Y. Hershlag, H. B.

³² E. Türkkan, *op.cit.*, (1985), s. 11.

Channary, A. O. Kruger ve W. Gumpel³³ isimleri hemen hatıra gelenlerden birkaçıdır. Bu dost kuşağının içerisinde bir ismin, ünlü tarihçi A. J. Toynbee'nin tarihe ilişkin malzemenin yoğrulmasındaki etkisi diğerlerinden fazladır.³⁴

Hacettepe Üniversitesi'nden emekliliğini müteakip bilimsel araştırmalara, hususiyile tarihe açılmasında emekliliği ona bu fırsatı vermiştir. Ancak emeklilik öncesinde de babasının tarihî misyonunu dile getiren bir yazıyı 1981'de kaleme almıştı: "Les Rapports Franco-Turcs a l'Epoque d'Atatürk, Sous l'Angle de la Mission de Fethi Okyar Comme Attache Militaire a Paris (1910-1912)."³⁵

1980'de önce bir gazetede tefrika edilen ve kitaplaşan Ali Fethi Okyar'ın Serbest Fırka deneyimine ait hatıralarının, yayına hazırlayan tarihçi tarafından kuşa çevrilmesi Okyarları tedirgin etmişti. Şimdi iş başa düşüyordu. Babasının İttihat ve Terakki içindeki konumu onu derinden etkiliyordu. Günlük bir gazetede tefrika edilen "İttihat ve Terakki ve Demokrasi (1908-1914)"³⁶ başlıklı yazı dizisini niçin kaleme aldığını şu sözlerle açıklıyordu:

"... Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin tertiplelediği "Türkiye Demokrasi Tarihi" seminerine vermiş olduğum "İttihat-Terakki: Gizli Cemiyet mi, Siyasî Parti mi?" adlı tebliğden esinlenerek... İttihat ve Terakki'nin demokrasi hareketinde rolünü tartışan bu yazıları hazırladım."³⁷

³³ Alman iktisatçı W. Gumpel onun hakkında şunları söylemişti: "Okyar'ı tanımak benim için bir şans olmuştur. Onunla yaptığım her konuşmada ufukumun biraz daha açıldığını hissedirim" (E. Türkkân, *op.cit.*, (1985), s. 10)

³⁴ Cf., E. Türkkân, *ibid.*, s. 11.

³⁵ Okyar'ın bu yazısı *La Turquie et la France a l'Epoque d'Atatürk*, (Paris, 1981)'de yayınlanmıştır.

³⁶ *Tercüman*, 11-15.12.1985. Aynı yazı "Union and Progress and Democracy(1908-1914)" başlığı ile W. Gumpel tarafından Münih'te 1986 yılında Dr. Vogel anı kitabında yayınlanmıştır.

³⁷ O. Okyar, *ibid.*, (11.12.1985). bu yazı dizisinde Osman Okyar babası Ali Fethi Bey'in İttihat ve Terakki içindeki konumunu dile getirmiştir: "Toplantının ortamı Fethi

Bu yazı dizisinin yayınlanmasından bir müddet sonra, 1987'de Ali Fethi Bey'in *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?* başlıklı anıları, kerimesi Fatma Nermin Kırdar tarafından yayınlandı. Fethi Bey'in anılarına "Sadece Fırka'nın tarihçesini daha iyi aydınlatmak için, gazetelere verilen demeçler ile Fethi Bey ve arkadaşlarının katıldığı TBMM celselerinin zabıtları" ilâve edilmişti.³⁸ Ancak bu neşriyat da Osman Okyar'ı tatmin etmemişti. O meselenin daha öncelerinde yatan ilişkiler ağına ışıklar göndermenin zaruretine inanıyordu. Bu duyularla Mehmed Seyitdanlıoğlu ile birlikte *Fethi Okyar'ın Anıları: Atatürk-Okyar ve Çok Partili Türkiye*³⁹ başlıklı kitabı kaleme aldı. Epey zamandır üzerinde çalıştığı bu eserin tamamlanması 1997 yılı başlarında gerçekleşti.⁴⁰ Osman Okyar'ın bu kitaba yaptığı katkı özetle, şöyle ifade edilebilir: Ali Fethi Bey'in Atatürk'le bir ömür boyu süren dostlukları ve 1930'da soluğu kısa düşmüş Fırka deneyimi hakkında verdiği bilgiler ve kitabın 'Sonuç ve Değerlendirme' kısmında yaptığı yorumları ile Osman Okyar siyasal tarihimizin bir cephesini gün ışığına çekmiştir.

III

Osman Okyar adıyla ilk karşılaşmamın hikâyesini yukarıda dile getirmiştik. Akan zaman beni kendisine dost yapacak hadiseler zincirini ördü ve bugün kişisel tarihimin bana ikramı olan hatırasını her dem taze tutan dostlarımdan biri yaptı. Şimdi onunla ilgili anılar yumağını çözerken bu dostluğu

Bey'in çizdiği istikamette geliştirdi...Nufuz(lu) üyeler Ali Fethi'nin sözlerini desteklediler" (*ibid.*, (14.12.1985)).

³⁸ (İstanbul, 1987), s. 139-237.

³⁹ (Ankara, 1997).

⁴⁰ "Babamın Serbest Fırka ile ilgili hatıraları hakkında çıkacak kitap yazdığım hayat hikâyesi, tahminimden fazla uzadı. Şimdi bunu tamamladım ve çok rahat ettim" (O. Okyar'dan A. G. Sayar'a 19.02.1997 tarihli mektup, Bk. Ek I).

mümkün kılınmış olayları ve kişileri de dile getirmem gerekiyor.

1980 yılında doçentlik sınavına girerken Osman Okyar sınavı yapacak jüride beş asil üyeden sonra gelen dört yedek üyenin sonuncusuydu. Sınav esnasında kendisiyle bir araya gelmedim. Ancak jüri üyelerinden biri olduğu için doğal olarak doçentlik tezim, "İktisadî Fikirlerin Yayılması ve Klâsik İktisat Düşüncesinin Osmanlı Türkiyesine Girişi ve Yayılışı (1789-1880)", kendilerine ulaşmıştı. 1981 başlarında bir gün hocam Profesör Mükerrerem Hiç bana Ankara'dan Osman Okyar'ın gönderdiği zarfı verdi. İçinden Okyar'ın 1980 Aralığında Haifa'da toplanan uluslararası bir sempozyumda sunduğu "Economic Growth, Investment and Technological Change in the Otoman Empire, 1800-1914" başlıklı tebliğinin bir nüshası çıktı. Okyar söz konusu tebliğini "tebrik ve teşekkürlerimle" ithafı ile naçiz şahsıma imzalamıştı. Şaşkınlığımdan Mükerrerem Hoca şaşkınlığımı giderecek şu sözü söyledi: "Osman Bey senin doçentlik tezini istifade ile okuduğunu, dolayısıyla bu tebliğini sana ulaştırmanı istediğini söyledi." Sonra tebliğin sayfaları arasında dolaştı, metinde ve dipnotlarda adıma yapılan atıfları ve alıntılarını gösterdi.

Şaşkınlık, yerini memnuniyete bırakmıştı. Bir yol bulup Osman Okyar'a ulaşmak, kendilerine teşekkürlerimi sunmak istiyordum. Teşekkür fırsatı bir başka vesileyle doğdu. Yukarıda eserinden cömertçe alıntılarda bulunduğum rahmetli Yusuf Mardin hayat hikâyesinde Okyarlara, hususiyile de çocukluk arkadaşı Osman'a da yer vermişti. İngiltere'de ikâmet eden Mardin kitabı *Kocataş Yalısı Anılarım*'in Osman Okyar'a ulaştırılmasını benden istemişti. Mardin'in kitabını Okyar'a kendisiyle görüşme talebimi dile getiren bir mektupla gönderdim.

Olayların bundan sonra akacağı mecrada sağlıklı ve güvenilir bir dostluk doğdu.

Bunu, itiraf etmeliyim ki, Osman Okyar'ın dervişmeşrep tavrı ile sohbetle teşne oluşuna borçluyum. Her ne zaman İstanbul'a gelse arar, görüşürdük. Sohbetin hemen koyulaşmasında ortak ilgi alanlarımız kadar müşterek dostlarımızın anıları da rol oynadı. Geniş bir spektruma yayılan ilgi alanları üzerinde dolu dolu konuşurduk. Bir defasındaki davetimi kabul ederek fakülteyi şerefleştirmişti. Bazen sohbetlerimize Abdülkadir Mercül de katılır, kız kardeşinin İhsaniye'deki evinde sohbeti sürdürürdük.

Bu sohbetlerimizin aydınlığında, Osman Okyar'la beraber 1930'ların Cambridge'inde ben de dolaştım, Keynes'in derslerine ben de katıldım, diyebilirim. Çok güzel ve ruhlular konuşurdu. Ayrıca bu sohbetlerle babası Ali Fethi Bey'i bir parça daha yakından tanıma imkânına kavuştum. Babası ile Atatürk arasındaki iktisadî fikir ve eylem farkını şöyle vurgulamıştı: "Atatürk kapalı ekonomi, babam ise açık ekonomi taraftarıydı".⁴¹ Serbest Fırka deneyiminin yarattığı burukluğa rağmen babasının Atatürk'le olan siyasal ihtilâflarını ve iktisadî bakış açılarındaki farklılıklarını onun aleyhine kullandığına şahit olmadım. Atatürk'e karşı hürmetkârdı.⁴²

⁴¹ Bu bağlamda F. R. Atay'ı zikredecek olursak: "Fethi Okyar liberal iktisat ve politika anlayışı ile hem Atatürk, hem de İsmet Paşa'dan ayrılıyordu" (Çankaya, (İstanbul, 1984), s. 459). Y. Mardin'in kaydettiğine göre "Fethi Bey eğilmez, tükenmez bir liberaldi" (*op.cit.*, s. 62).

⁴² Osman Okyar'la sohbetlerimizin bende bıraktığı intibaya göre M. K. Atatürk ile A. F. Okyar arasındaki en ciddi fikir ayrılığı aynı iktisadî sistem içerisinde farklı iktisat politikalarına bağlanmaktan neşet etmektedir. Bu hal sadece 1930 yılındaki Serbest Fırka'nın savunduğu iktisadî liberalizmle açıklanamaz. Daha 1911 yılında, bir tartışmada, "Ali Fethi Osmanlı İmparatorluğu gibi iktisadî gelişmeye muhtaç olan bir ülkede iktisadî otarşinin imkânsız olduğunu söyledi. Başarılı Japon örneğinin gösterdiği gibi Osmanlı ekonomisinin dışı açılması gerekiyordu." (O. Okyar, *op.cit.*, (13.12.1985)). Osman Okyar'a göre Ali Fethi Okyar ile Mustafa Kemal Atatürk "İttihat ve Terakki'nin liberal kadına mensup (tular)" (*ibid.*, (15.12.1985)). Buna rağmen aralarında siyasî fikir ayrılıkları görülmekteydi. O. Ok-

Görüşmelerimiz sürerken ben hocam rahmetli Sabri Ülgener'in entelektüel portresi üzerinde çalışıyordum. Osman Okyar'ın hem Cambridge'deki talebelik günleri hem de İ. Ü. İktisat Fakültesi'nde başlayan akademik hayatı benim çalışmam için önemliydi. Sohbetlerimizden birinde J. M. Keynes'le alakalı anılarımı dile getirmişti. Keynes'in derslerinde başlayan etki sonucu Keynesci olan Osman Okyar hocasının kendisini bir akşam baloya, daha sonra da evine çaya davet ettiğini anlattı. 1940'ların ortalarında, bu defa İ. Ü. İktisat Fakültesi'ndeki anılarından ve Keynesci fikirlerin Türkiye'ye girişindeki rolünden uzun uzun konuştuk. Anlattıklarının uçup gitmesine gönlüm razı değildi. Ricam üzerine kaleme aldığı "Keynes Ekolü ve Türkiye" başlıklı el yazısı notları bu çalışmamızda Ek II olarak ilim âlemimize sunulmaktadır.

İktisat ve tarih bilgisi dostlarının çeşitliliği ve hatıralarının enginliği ile Osman Okyar, sohbeti aranan bir kimseydi. Cana yakınlığı, içtenliği yukarıdaki vasıflarını daha da zengin kılıyordu. Dervişmeşrep ve rindane hali beni hep etkilemiştir. Eski devrin terbiyesinin bir temsilcisiydi. Tevazuu ve nezaketiyle nesli inkıraza uğramış İstanbul efendiliğinin son örneklerinden biriydi. Bilinmekten azade, şöhretten uzak, alaişle bağları kopuk bu güzide iktisatçımızın vefatıyla duyduğum tahassürü rahmet hisleriyle ifade etmek isterim. Toplumumuzun kendi değerlerini anlamamakta gösterdiği zafiyetin herhalde tedavisi yok ki, onun vefatıyla bu hal kendini bir defa daha tescil etmiş oldu. Yakın dostlarından Profesör Baran Tuncer'in nekroloji yazısındaki şu satırlar bir alimine karşı toplumsal vurdumduymazlığın acı bir ilânıdır:

yar'ın sözleriyle: "1914 başlarında Mustafa Kemal ile Ali Fethi arasında siyaset sahasında mevcut fikir ayrılıkları... birlikte çalışmayı imkânsız kılmıştı" (*ibid.*).

"... Geçen Perşembe (18.04.2002) günü bir avuç arkadaşı ve yakınlarıyla Osman Okyar'ı Teşvikiye Camii'nden son yolculuğuna uğurladık. İktisat Fakültesi'nde bir dönem beraber çalıştığı Zeyyat Hatipoğlu, Memduh Yaşa, Besim Üstünel, Mehmet Oluc, Oktay Yenil oradaydı. Oğlu ve kızı dışında 20-30 kişi daha cenazedeydi. Hepsi o kadar! Son zamanlarda moda olduğu şekilde kimse bayrağa sarılı tabutun arkasından alkış tutmadı. Okyar neredeyse sessiz sedasız aramızdan ayrıldı, gitti."⁴³

Mütevazı, mahfiyetkâr ve dervişmeşrep bir hayatı ihtiyar etmesi bu güngörmüş, umur sürmüş iktisatçımızın ruh asaletinden onu sevenlere kalan manevî bir mirastır. Osman Okyar'ın fikrî mirasına gelince: 1940'larda Keynes iktisat düşüncesinin ülkemizdeki mühim bir temsilcisi konumunda iken, daha sonraki yıllarda iktisadî liberallizme olan temayülü ile Keynesçilikten uzaklaştığı görülüyor. Bu değişimin arka plânını etki ve itaati altına alan nedenlerin gün ışığına çekilmesi, hiç şüphe yok ki, ülkemizde, son yıllarda fikirler fidanlığımızda mayalanmaya geçen liberal iktisat düşüncesinin anlaşılmasında da yardımcı olacaktır. Bu ise başlı başına bir araştırma konusudur.

Aziz dostum Osman Okyar'ı rahmet duyguları ile anıyorum.

⁴³ B. Tuncer, "Osman Okyar'ı Uğurladık", *Radikal*, 21.04.2002.

Ek I: Osman Okyar'dan A. G. Sayar'a Mektuplar

Mektup 1

Mesnevi Sokak 32/17

Ankara

15.11.1996

Azizim Ahmed Bey,

Evvelâ geçenlerde İstanbul'da sizin ve nazik eşinizin bana gösterdiğiniz misafirperverliğe teşekkür etmek, o günkü tatlı sohbetimizden ne kadar memnun kaldığımı ifade etmek isterim. Benim ilk akademik ocağım olan İktisat Fakültesi'nin mazisini ve şimdiki durumunu sizin gibi bir temeli ile konuşmak, belki o zamanlar kâfi temas edemediğim Sabri (Ülgener) hocayı hatırlamak bana çok iyi geldi. Bu başlayan temasımızı, inşallah, gelecekte devam ettiririz.

O gün size, Ankara'da yeni kurulan Liberal Düşünce Topluluğu'ndan bahsetmiştim. Daha ziyade neslimden çok küçük olan gençlerin kurdukları bir grup olmakla beraber, onlarla çalışmaktan ve toplantılarına iştirak etmekten büyük haz duyuyorum. İdarecilerden Mustafa Erdoğan'a ve Melih Yürüşen'e sizden bahsettim ve sizinle temas kurmanın topluluk için kazanç olacağını söyledim. İlgilendiler ve son çıkan dergi nüshasından size ve Kadir Mercül'e birer nüsha yollayacaklar. Bu mektuba ilişik olarak, Topluluk ile ilgili bir tanıtma broşürünü takdim ediyorum. Topluluğun neşrettiği kitaplar ve geçmiş faaliyetler hakkında da bilgi veriyor. İnşallah bir fırsat çıkar, Ankara veya İstanbul'da arkadaşlarla buluşuruz.

En iyi dileklerimle saygı ve sevgilerimi sunarım.

Osman Okyar

Mektup 2

Mesnevi Sokak 32/17

Ankara

19.02.1997

Aziz Ahmed Bey,

Size, Keynes ile ilgili hatıralarımı yollamakta geç kaldım. Özür dilerim. Babamın Serbest Fırka ile ilgili hatıraları hakkında çıkacak kitaba yazdığım hayat hikâyesi, tahminimden fazla uzadı. Şimdi bunu tamamladım ve çok rahat ettim. Bu iki gündür sizin Keynes ile ilgili notu hazırlıyordum. Yazıda, herhalde, bazı kopukluklar bulacaksınız! Aceleye geldiği için. Ümit ederim ki, kitabınız için faydalı olur.

Yakında yine buluşmayı ve Kadir (Mercül) Bey'le beraber sohbet etmeyi çok arzu ediyorum. Selam ve sevgiler.

Osman Okyar

Ek II

Keynes Ekolü ve Türkiye

Osman Okyar

Aşağıdaki satırlarda Keynes'in önerdiği düşünceyi Türkiye'de iktisat eğitimine ve uygulamaya konması konularında katkılarının ne olduğu hakkında hatıralarımı sunmak istiyorum.

Keynes'in iktisat teorisine getirdiği yenilik, 1933-1935 yıllarında *The General Theory of Employment, Money and Interest* adındaki eserinde gerçekleşti. Bu kitabı ile Keynes, Klâsik adını verdiği, 19. yüzyıldan itibaren egemen olan iktisat teorisinin temel varsayım olarak kabul ettiği tam istihdamdan ayrılmış, ekonominin tam istihdamın altında bir seviyede dengeye varabileceğini ileri sürmüştür. Bu izah sayesinde, 1929'dan beri tüm dünyada hüküm süren genel depresyon olayını izah etti.

İktisat teorisinde âdeta ihtilâl yapmış olan teorisini geliştirmeden evvel, John Maynard Keynes iktisat teorisinde iktisadî dalgalanma(konjonktür) ve para ve faiz arasındaki ilişkiler hakkında eserler yazdığı gibi, uygulamalı iktisat hakkında yazdığı kitaplarla tanınmıştı. Bu cümleden, 1919-1920 yıllarında Birinci Dünya Harbi'nden sonra galip müttefiklerin mağlûp Almanya'ya uygulamak istedikleri çok ağır şartların siyasî ve iktisadî neticeleri hakkında yazdığı *The Economic Consequences of the Peace* adlı kitabı 1921 (1919) yılında yayınlanmış ve büyük rağbet bulmuştu. Söz konusu sonuncu kitap, Malta'da esirken Ali Fethi'nin (Okyar) diktatini çekmişti. Kitabı o esnada Türkçe'ye çevirtmişti.

1930'larda Keynes, Cambridge Üniversitesi'nde King's College'ın üyesi olmuştu. İktisat dersleri veriyor ve yeni kitaplar üzerinde çalışıyordu.

O esnada Londra'da büyük elçi olan babamın Keynes'e karşı hayranlığı devam ediyordu. Babam üniversitede iktisat tahsili yapmamı istiyordu. Herhalde iktisat biliminin 20. yüzyılda oynadığı önemli rolü sezmişti. Bu sebeple, İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde tahsilimi bitirdikten sonra İngiltere'ye giderek Keynes'in hocalık yaptığı Cambridge Üniversitesi'ne girmemi ve mümkün ise King's College'e yazılmamı düşünüyordu. Ali Fethi Bey, aslında, oğlunun devlet memuru olmasını istemiyor, serbest meslek sahibi veya üniversite hocası olmasını tercih ediyordu. 20. yüzyılda iktisadın kazanaacağı önemi tahmin etmiş ve üniversitede tahsil branşı olarak bana iktisadî tavsiye etmişti. Üstelik, Londra'da büyükelçi bulunduğuna göre, bir yol bulmak, Keynes'in hocalık yaptığı Cambridge Üniversitesi'ne beni yazdırmak istiyordu.

Galatasaray Lisesi'ni 1935 yılı sonunda ikmal ettikten sonra ailemin yanına İngiltere'ye yerleştim. Babamın tavsiyesini benimseyerek Cambridge Üniversitesi'ne bağlı King's College'ın giriş imtihanına girmek üzere Londra'da bir yıl İngilizceyi kuvvetlendirmek ve Lâtince öğrenmek için kurslara yazıldım. King's College'ın giriş sınavını kazandıktan sonra, 1937 yılında, Cambridge'e gittim ve iktisat eğitimine başladım.

Cambridge'de iktisat eğitimine başladığım dönem 1937/38 akademik yılı idi. Dersler şehrin merkezinde bulunan bir modern binanın dershanelerinde veriliyordu. Üstelik haftada bir gün her öğrenci Koleji'nin tayin ettiği özel bir hoca (supervisor)'nın odasına gidiyor, bir saat kadar süren özel eğitime tâbi oluyordu. Supervisor, öğrencilerine, bir sonraki haftaya kadar hazırlayacağı 4-5 sahifelik bir metnin konusunu veriyordu. Bu görevin konusu, ya iktisat teorisi ile ilgili bir mesele idi veya günün iktisadî problemlerinden biri ile ilgiliydi. Böylece, öğrencinin

tutarlı düşünmesiyle, kompozisyonda kabiliyeti ölçülüydü. Birinci sene supervisorum Marshall ekolünden tecrübeli bir iktisatçı olan G. F. Share olmuştu. Marshall'dan etkilenecek ders veriyordu. 1937 yılında ise, Keynes'in yeni eserinin şöhreti yayılmıştı. Henüz kalp hastalığı yeni üstelemiş olan Keynes, ders vermeye başlamıştı. Fakat mesajı, tilmizleri R. F. Kahn ve Mrs. Robinson tarafından yayınlanıyordu. Onların karşısında, Cambridge'de, Keynes'in ihtilâlini reddedenler de vardı. Bunlar üniversite kürsü sahibi Profesör Pigou ile D. H. Robertson gibi isimlerdi.

İkinci yılda hocalarımız arasında Kahn ve Robinson yer alıyor ve Keynes'den mülhem iktisadı öğretiyorlardı. Ayrıca benim supervisorum King's College üyesi ve Keynes'in başlıca müritlerinden Kahn olmuştu. Kahn'dan Keynes düşüncesinin belli başlı araçlarını ve kavramlarını öğrendim. Bu arada çarpan (multiplier), likidite tercihi (liquidity preference), para talebinin unsurları gibi kavramları ve analizde bunların nasıl kullanıldıklarını öğrendim. Tabii, ikinci sınıfta ekonomiye bakış sahasında, ben de hararetle bir Keynesçi olmuştum.

Üçüncü yılıma gelince, 1939'da Keynes'in rahatsızlığı geçmiş, hatta sömestresinde Harp Finansmanı ("How to Pay for the War") mevzuunda ders vermeye başlamıştı. Babamdan o sırada öğrendiğime göre, Keynes'i iyi tanıyan Londra'da bir dostu, oğlunun King's College'de okuduğunu kendisine duyurmuştu. Birgün Keynes'ten aldığım bir mektupta, Cambridge'de inşaatını sağladığı Arts Theatre'de bir bale müsamesesi seyretmek üzere beni locasına davet ediyordu. Pür heyecan o akşam locaya gittim ve Keynes'i refikası olan Rus balerini Lupakova ile buldum. Bale başlamıştı. Bana bir yer gösterdiler ve beraber baleyi seyrettik. Refikası, ince, ufak tefek, zarif bir hanımdı. Keynes ve

hanımı ile havadan sudan konuşmalarla güzel bir gün geçirdik.

1939-1940 akademik yılının yaz sömestresinde, Keynes'in Harp Finansmanı dersini takip ediyordum. İkinci Cihan Harbi başlamış, fakat henüz İngiltere'ye dokunmamıştı. Keynes o sırada İngiliz Hazinesi'nin müşaviri idi. Finansman plânı İngiliz vatandaşlarının elde ettikleri toplam gelirlerinin bir kısmının Hazine'ye transfer etmelerini öngörüyordu. Söz konusu meblâğlar gelir sahibi namına bloke edilecek; bu bloke para, harp bittikten sonra, taksitli şekilde, sahiplerine iade edilecekti. Plânın hedefi, Birinci Cihan Harbinde meydana gelmiş olan şiddetli enflasyona engel olmak idi. Keynes'in sade teori seviyesinde değil, uygulama seviyesinde ustalığını ispat eden plân harp boyunca İngiltere'de başarıyla uygulandı.

1940 Haziran ayında, girdiğim mezuniyet sınavlarında 100 öğrenci arasında iki öğrenciyle birlikte en üst dereceye ('First Class Honours') lâyık görüldüm. Bu haberin, eğitimimi borçlu bulunduğum babamı ne kadar sevindirmiş olduğunu hatırlıyorum. Ankara'dan çektiği bir telgrafta hislerini ifade ediyordu. Aldığım iyi derece, mensup olduğum King's College tarafından taktir edilerek 115 sterlinlik bir ödül bana verildi. Bu ödüle lâyık bulunduğumu bildiren mektup Keynes tarafından imzalanmış, mektubun altında, el yazısı ile, tebriklerini ifade etmiş ve ülkelerimiz için saadet dileklerini ilâve etmişti. Mektup hâlâ bende saklıdır.

Türkiye'ye döndükten sonra, 1946 yılında, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Maliye ve İktisat Profesörü F. Neumark'ın asistanlığına tayin edildim. Fakültenin iktisatla ilgili eğitim kadrosunda yaşlı Türk hocalar arasında Şükrü Baban başta geliyordu. Gençler içinde Refii Şükrü (Savla) ve Sabri Ülgener bulunuyordu. Zan-

nederim Şükrü Baban ve Refii Şükrü Klâsik Fransız ekolünün güçlü mensupları idi. Sabri Ülgener, herhalde, Alman ekolünden geliyor, bununla beraber yeni iktisat teorilerine ilgi gösteriyordu. Ömer Celâl Sarı, Fakülte'nin kurucusu olup, esas itibariyle istatistik branşında çalışıyordu. Alman hocalara gelince, Kessler sosyal siyaset, Isaac işletme, Rustow felsefe ve fikir tarihi konuları ile ilgili idiler. Asistanlığını yaptığım Fritz Neumark ise, hem temel maliye dersini, hem iktisat teorisi dersini veriyordu. Neumark, iktisatta Alman ve Avusturya ekollerine mensup idi. Yine de Keynes teorisine ilgi gösteriyor ve Türkiye'ye girmesini istiyordu. Henüz kendisi Keynes ile pek haşır neşir değildi. Fakat benimle sık sık çarpan gibi yeni kavramları tartışıyordu. Doktora mevzuunu seçerken, beni, Keynes ile ilgili bir konuya iten o oldu. Seçtiğim nihai doktora konusu olan "Neoklâsik Teori ile Keynes Teorisinin Karşılaştırılması" konulu araştırmada, bir yandan neoklâsik teorinin dayandığı başlıca varsayımları (tam istihdama dayalı denge) ve teorinin başlıca hedefleri olan tam istihdam halinde fayda ve kâr kıstaslarına göre tüketici ve üreticinin maksimizasyon çabaları neticesinde tüketim ve üretimde sahalardan dengeye varılması açıklanıyordu. Bunun karşısında Keynes teorisinin dayandığı varsayımlar ve hedefler izah ediliyor, sonuçta iki teori mukayese ediliyordu.

Bu haliyle söz konusu doktora tezi, lisans veya master öğrencileri için Keynes Teorisine bir giriş sağlayabilirdi. İktisat Fakültesi'nde doçent olarak görev yaptığım müddet içinde (1951-1957), doğrudan doğruya Keynes Teorisini konu alan bir dersten haberdar değilim. Bana verilmiş olan dersler şunlardır: İkinci sınıfta 1. Mufassal İktisat Teorisi (bu derste, tüketici ve üretici bakımından dengenin teşekkülü ve maksimizasyon, marjinal araçları anlatılıyordu ve mün-

ferit piyasalarda arz talep eğrilerinin nasıl dengelendiği izah ediliyordu); 2. Sanayi strüktürü (sanayide azalan randıman ve artan randımanı etkileyen faktörler, firma ve endüstri kavramları ve karşılıklı ilişkiler).

Bu arada Sabri Ülgener'in derslerinde Keynes'e hangi ölçü ve kapsamda temas ettiğini bilmiyorum. Dolayısıyla Keynes teorisini bütünüyle hedefleyen derslerin, hangi tarihlerde ve hangi seviyelerde eğitime girdiğini ortaya çıkarmak Fakülte'nin tarihi bakımından ilginç olur kanısındayım. Netice olarak, Fakülte'nin eğitiminde Keynes teorisinin Türkiye'ye girmesinde katkımın ne olduğu hakkında kesin bir sözümler olmamakla beraber, iktisat literatürü seviyesinde Keynes hakkında Türkçe etraflı bir araştırma yapan ilk akademisyen olduğumu söyleyebilirim.

Keynes Teorisinin Türk ekonomisiyle ilgisi hakkında ilk defa düşünen ve araştırma yapan hoca olduğumu da söyleyebilirim. Şöyle ki, Keynes'in gelişmiş iktisat âlemine verdiği mesaj, depresyon içinde bulunan bir ekonomiyi tam istihdam noktasına götürmenin para politikası ve maliye politikası sayesinde mümkün olduğu şeklinde idi. Diğer bir deyişle, genişletici bir para politikası ve harcamaların artırıldığı bir maliye politikası sayesinde, dengeye nazaran düşük seyreden toplam üretim ve istihdam seviyesi yükseltilebilir ve enflasyona sebep olmadan tam istihdam noktasına yaklaştırılabilirdi. Türkiye gibi az gelişmiş ekonomiler bakımından 'acaba Keynes'in reçeteleri ile iktisadî kalkınma sağlanabilir miydi?' meselesi ile karşılaşan ve bu konuda bir araştırma yapan ilk Türk iktisatçısı ben oldum. 1951 yılında Fransız iktisatçısı François Perroux'un Paris'teki enstitüsünde çalışırken Perroux'un teşviki ile bu konuda bir araştırma yaptım ve bu araştırma enstitünün dergisi olan *Economie Appliquée* dergisinde, 1952 yılında yayınlandı. Söz konusu makalenin Fransızca

adı "La Théorie Keynesienne et l'économie Sous-développée" idi (Türkçesi: Keynes Teorisi ve Azgelişmiş Ekonomi).

Bu makalede azgelişmiş ekonominin, sanayileşmiş gelişmiş ekonomilere nazaran başlıca farkının sonunculara üretime katılacak üretim faktörlerinin (toprak, emek, sermaye) hepsinin atıl vaziyette ve üretime katılmaya hazır bir hâlde bulunmaması olduğunu ileri sürmüştüm. Oysa azgelişmiş ekonomide durum çok farklı idi. Bu hususun bilhassa sermaye faktörü, ihtisaslaşmış emek tipleri ve şayet ayrı bir üretim faktörü olarak ele alınırsa, müteşebbislik faktörü bakımından söz konusu olduğunu vurguladım. Böylece şayet azgelişmiş tür ekonomide, Keynes'in tavsiye ettiği genişletici tedbirler uygulanırsa, çok kısa zamanda, noksan kalan üretim faktörlerinin teşkil ettikleri dar boğazlara çarpılacaktır. Böylece, reel üretim artışı yerine sadece fiyat artışları olacak ve neti-

cede, reel iktisadî kalkınma değil, ekonomi düzeninin alt üst olması şeklinde menfi bir sonuç meydana gelecektir.

İktisat Fakültesi'nde çalıştığım ilk yıllar benim için zevkli ve verimli oldu. Tüm hocalarda şevk ve gayret vardı. Denilebilir ki o dönemde (1950-1960) İktisat Fakültesi Türkiye'ye İktisadî getiren ve benimseten müessesesi idi. Belki, hocalar arasında yeterli kaynaşma ve bilim konuları üzerinde bir araya gelme davranışı noksanı idi. Bu sebeple daha ziyade, Aysel Batı (Yenal), Oktay Yenal, Sencer Divitçioğlu, Yorgi (Demir) Demirgil, zaman zaman Memduh Yaşa bir araya geliyorduk. 1956 yılı idi. Bir yerden para bulup yabancı iktisatçıları konferans vermeye davet etmiştik. Bu arada Nirkse, Perroux, Iverseu gibi isimler geldi. Bizim üzerimizdeki nesil bu toplantılara pek iştirak etmiyordu. Fakat yine de Fakülte'nin havası müsbet idi.

Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi

Atilla Yayla

Türkiye'de devletçi zihniyet sanıldığından çok daha köklü, yaygın ve derin. Bu ülkenin kültürel toprakları devletçi zihniyetin yeşermesine ve gelişmesine çok müsait bir zemin teşkil ediyor. İnsanlar sağdan veya soldan, dindarlıktan veya ateistlikten, köylülükten veya şehirlilikten, geleneksellikten veya modernlikten, nereden ama nereden kalkarlarsa kalsınlar, sanki bir kadermiş gibi, sonunda devletçi zihniyetin bir türünde kendilerini buluyorlar. Devletçi zihniyeti ciddi anlamda ve sadece felsefi bakımdan değil ama küçük büyük günlük sonuçları bakımından da reddeden sorgulayan zihinler pek az. *Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi*'nde İslâmcı, sosyal demokrat, sosyalist devletçilerin argümanlarından bazılarını ele alıyor. Neden yanlış olduklarını ve hangi zararlı sonuçlara yol verebileceklerini tartışıyor. Piyasa ekonomisiyle aynı anlamda kullandığı kapitalizmi ahlâkî, mantıkî ve faydacı gerekçelerle savunuyor. Aydınların kollektizim saplantısının kaynaklarını ayırıştırmaya ve sonuçlarını sergilemeye gayret ediyor. İstisnâ bir yazar ve istisnâ bir kitap.

LiBeRtE

kitaplığınızda özgürlüğe yer açın...